

GENESIS 25:19-34, Esau en Jacob

Toespraak van Alex van Ligten in de Amsterdamse Studenten Ekklesia op 18 januari 2015

1. De mensen uit de tijd van de verhalen en de vertellers van de verhalen hebben van God gedroomd, beloftes gehoord, vergezichten ontvouwd gekregen. En ze waren zo goed om niet te denken: het was maar een droom. Ze lieten zich gezegen. Ze hadden vertrouwen in hun dromen van een beter land, van mensen die goed waren voor elkaar, ruimte genoeg, brood en gerechtigheid voor iedereen. Of het een stem in hun hoofd was of misschien iets wat een mede-bedoeïen bij de bron of het kampvuur had gezegd, ze luisterden. Ons verhaal begint met zo'n droomachtige ervaring, van Rivqah, Rebecca. 'Twee kinderen schopten elkaar in haar lichaam'.

Al eerder was het begonnen, bij een bron, waar Rebecca zich liet roepen en uit haar verre land liet meetrone naar Izaäk, wiens ouders al eerder als vreemdelingen naar dat land waren gekomen – een nieuwe wereld waar vrijheid zou zijn. Al in de eerdere verhalen was gebleken dat er zonder gelijkheid geen vrijheid kon zijn en zonder besef van broederschap geen gelijkheid én geen vrijheid.

Broederschap. In de eerste versie van 'Imagine' zong John Lennon over 'a brotherhood of men'. Later, tijdens concerten, maakte hij er 'a brotherhood and a sisterhood of men' van. Dat paste totaal niet in het ritme van de regel, maar hij propte het er toch tussen opdat niemand zich buitengesloten zou voelen. Ik denk dat de bijbelschrijvers dat misschien ook wel gedaan zouden hebben als ze hadden bevroed hoe gevoelig die dingen voor latere geslachten zouden liggen, maar zij hebben toen vermoedelijk gedacht dat iedereen wel zo wijs was om te snappen dat het geen woord was om de helft van de mensheid buiten te sluiten, maar om allen er in méé te begrijpen. Ik ben wel eens jaloers op het Duits. Dat kent het woord 'Geschwister' voor zussen én

broers samen. Daarover gaat het in Israëls ontstaansgeschiedenis, en hier wordt het verteld in het verhaal van twee jongens, zonen, die elkaar willen wegschoppen.

2. Geen volk vertelt zo zijn ontstaansgeschiedenis. Hélden moeten we hebben, reusachtige oerknallers, bovenmenselijke voorbeelden waar je rusterstandbeelden en praalgraven bij kunt maken, wereldrijkstichters die opgroeien bij de wilde dieren, mythische gestalten.

Maar wat hier, in het boek van het begin, begint bij Abraham, Izaäk en Jacob, dat moet ook geen echt volk worden, niet zoals de rest, met hoofdmannen en hoofdsteden, met centraal gezagsdenken en de bijbehorende corruptie. Ze waren begonnen als een zootje ongeregeld: slaven, weggelopen, bevrijd. En op weg naar – tja, de bron, de vervulling van hun dromen, zoiets. In hun verhalen willen ze het besef hooghouden dat ze meer één grote familie zijn dan een volk. Liever broederlijke en zusterlijke verhoudingen dan die van de volkeren met hun ingebakken onderdrukking in plaats van vrijheid, met hun clowns met kroontjes in plaats van gelijkheid, en een leven van ieder ten koste van de ander in plaats van broederen zusterschap.

Maar juist in dit verhaal staat de broederlijkheid sterk onder druk. Het is al een paar keer vreselijk misgegaan: bij Kaïn en Abel liep het op moord en doodslag uit, bij Ismaël en Izaäk op verwijdering en vervreemding van elkaar. Hoe gaat het verder? Blijft dat zo gaan? Het verhaal van Jacob, dat bijna de helft van het boek Genesis beslaat, vertelt het. Verderop in het verhaal van zijn zonen, Jozef en zijn broeders, en eerst in dat van Esau en Jacob. Dat verhaal wordt verteld met veel psychologisch inzicht, gevoel voor humor en een ijzersterk realiteitsbesef; want je moet vooral niet menen dat dat broederlijk en gezusterlijk samenleven vanzelf gaat. Het is wel een liefdesverhaal dat begint met Rebecca's komst naar Izaäk: 'Zij werd zijn vrouw, hij had haar lief', lezen we in de voorgeschiedenis. Maar een paar verzen later is dat

verworden tot: 'Izaäk had Esau lief, want hij hield van wild en gevogelte, Rebecca had Jacob lief.'

3. Esau en Jacob heten ze: de harige en de hielenlichter. Een ruige en een gave broer, een ruwe en een gladde jongen. Een tweeling, zegt het verhaal met veel inzicht in de menselijke psyche. Want het zijn er twee, maar tegelijk is het één. Ze zijn met zijn tweeën, zoals ieder mens een ander ik heeft, een kant die niet meteen op de voorgrond treedt, maar die er wel is. Je duistere kanten, je verborgen verlangens, of ook: je zachte, menselijke kant. Wat in de karakters van Esau en Jacob gelegd wordt, zit al in één mens, in ieder van ons. Twee manieren van reageren worden aan de tweeling in het verhaal toegeschreven, twee stijlen van leven.

Met nóg meer gevoel voor psychologie wordt erbij vermeld hoe die beide karakters vorm krijgen, hoe Esau en Jacob beiden hun aanleg extra leren benadrukken: 'Izaäk hield van Esau, want die zorgde voor zijn lievelingsgerecht, jachtshotel, en Rebecca hield van Jacob.' Daar staat geen reden bij. Hield zij van Jacob omdat ze zag hoezeer Izaäk Esau liefhad? Probeerde ze de eenzijdige liefde van haar man wat goed te maken? Of was zij begonnen met voortrekken? En waarom hield Izaäk juist zoveel van Esau? Omdat die alles was wat hijzelf niet geworden was?

Dat ene vreselijke zinnetje over die beide ouders en hun voorliefde voor één van de eigen kinderen spreekt boekdelen. En na dit verhaal zullen er nog heel wat boekdelen geschreven worden die vertellen hoe rampzalig mensenlevens kunnen verlopen omdat iemand in zijn of haar jonge jaren thuis een knoei heeft gekregen. Esau en Jacob zijn al zo verschillend en ze worden door de liefde van de vader voor de een en van de moeder voor de ander nog extra uit elkaar gedreven.

4. Twee manieren van leven worden ons hier voorgeschoteld: Esau is de jager, de kortetermijndenker, de doener. Als je

maag rammelt, moet je eten. We leven maar één keer, en we leven nu, dus we moeten nu ook krijgen wat we willen: 'laat mij schrokken van dat rode daar, want ik ben moe, uitgeput.'

Esau jaagt om te leven en leeft daarom ook opgejaagd, zegt Willem Barnard. Hij ziet niet naar de verdere toekomst, hij is gericht op de ogenblikkelijke bevrediging van zijn behoeften. Dat herkennen wij. Want dat zit in ons allemaal. Heel ons bestaan is ingesteld op wat we nu willen hebben, op wat we menen nodig te hebben. Dat handige apparaatje waarmee je nog beter kunt bellen, fotograferen, muziekjes afdraaien en tandenpoetsen is nu in de aanbieding, dus pak nu je voordeel. De jas, die je gisteren zag, waarvan ze er nog één in jouw maat hadden, die is nu weg. Je had 'm meteen moeten kopen, sufferd!

De manier waarop wij met de productiemiddelen en de energievoorraden omspringen lijkt bedenkelijk veel op de wijze waarop ernstig verslaafden zich vollaadden, wetend wat de gevaren zijn, maar niet bij machte nog na te denken over wat verstandig is en wat niet.

Dat is het Esau-bestaan. Jagen om te leven en dus opgejaagd leven. Esau is een jager, als Nimrod die in Genesis 10 de eerste machthebber op aarde wordt genoemd. Jachtig-machtig. Nimrod is machthebber te Babel en hij bouwt Ninevé en in de lijst van namen waar hij bij hoort, staan ook de Filistijnen, de Kanaänieten en de Egyptenaren. Dus het wemelt daar van al diegenen die in de loop van de geschiedenis een bedreiging zullen vormen van het Israël dat geroepen is om op de aarde vorm en gestalte, woorden en daden te geven aan de menselijkheid die ons van Godswege is toegezegd.

'Dát alles,' schrijft Barnard, 'zit op de verkeerde lijn. Dát alles laadt de vloek op zich. En dát zet zich tot nu toe voort in levensgevaarlijke industriegebieden, in levensbedreigende projecten en op de beurzen. Maar ook in de grootschalige giganten van de politiek, de blokken en de pachten. Het zet zich voort in de supermachten en de supermarkten.' In dat

alles wordt geen ruimte meer gelaten voor dat andere: bedacht zijn op wat God vraagt, uitzien naar zijn toekomst.

5. Karel Deurloo bedacht ooit een briljant verhaal bij Jacob en Esau. Het ging, samengevat, ongeveer zo.

Ze zaten met hun ouders rond het kampvuur. 'Papa, vertel eens van vroeger,' vraagt Jacob. 'Van wie ben jij ook alweer het kind en het kleinkind?' 'Abraham was mijn vader,' zegt Izaäk, 'die hebben jullie nog gekend.' Ze knikken, hun opa was gestorven toen ze vijftien waren. 'Mijn opa was Terach,' zegt Izaäk. 'Waarom al die ouwe namen?' vraagt Esau, 'allemaal ouwe koek toch?' 'Ik wil het horen,' zegt Jacob. 'Hoe gaat het verder terug?' En Izaäk noemt Sem, Noach, Henoch, Enos, Seth, Adam, en alle namen die daartussen horen. Hij vertelt het in een soort lied, dat nog in de bijbel staat (Genesis 5), een lied met een paar refreintjes: de naam van steeds een nieuwe nazaat wordt genoemd en dan volgt er: 'hij leefde zo-en-zoveel jaren, hij kreeg zonen en dochters, hij riep hun naam, en hij stierf.' Dat laatste blijft bij Esau hangen. 'Jaja,' zegt Esau, 'en hij stierf. Allemaal dood. Wat heb je eraan? Ik ga dood van de honger. Ik ga eens wat jagen.'

Jacob hoort wat anders. Van al zijn voorvaders blijft bij hém het refreintje hangen: 'Hij leefde, kreeg kinderen en riep de naam van zijn eersteling....'

Dan komt Esau er weer aanlopen, triomfantelijk een haas in de lucht houdend. 'En hij stierf!' roept hij vrolijk. 'Wie heeft er zin in een stukkie?'

Dat zegt precies hoe de beide broers in hun eigen geschiedenis staan. Esau hoort dat het altijd hetzelfde liedje is: 'En hij stierf.' Dat is het einde van alles. Het is ook het einde van wat hij zegt: 'Ik ga en ik sterf!' En daarom hoef je ook niet vooruit te kijken. Je leeft van de dag. Je leeft feitelijk alleen maar vandaag. Daarom is rekening houden met de toekomst ónzin! Boven je macht. Dom gedroom. Wie dan leeft, die dan zorgt. 'Ach wat, ik ga toch een keer dood, wat kan mij de

toekomst schelen.' Dat eerstelingschap, het zou wat.

Dat is geen kijk op het sterven waardoor je je leven in zijn betrekkelijkheid kunt zien en aanvaarden en er dus ook van genieten, maar dit is de houding die zegt: in mijn beleving begint alles en houdt alles op - met mij. Ik ben het middelpunt. In ieder geval voor mezelf. En met de anderen heb ik niets te maken. Wat kan mij de wereld schelen. Geschiedenis, toekomst, allemaal niet mijn zorg.

6. En Jacob, die andere levensstijl? Die heeft in de lange lijsten van voorouders een ander refrein gehoord. Niet 'en hij stierf', maar 'zijn eersteling' en 'hij riep zijn naam'. In die namen hoort Jacob een vreemd geheim, als een belofte. Hij vermoedt dat daar je bestemming ligt, je bedoeling. Hij vindt het, om het maar eens zo te zeggen, de moeite waard dat er over de God van Abraham, zijn grootvader, en Izaäk, zijn vader, in de toekomst niet gesproken zal worden als de God van Abraham, Izaäk en Esau, maar: de God van Abraham, Izaäk en Jacob.

De geschiedenis van God en de mensen loopt ergens op uit, zal zich toespitsen op vervulling, voltooiing van de tijd en de aarde, en Jacob vindt het de moeite waard een schakel te vormen in de keten van namen waarmee die toekomst geschreven zal worden. Is de manier waarop hij dat klaarspeelt erg elegant? Nee, dat kunnen we niet zeggen.

'Jacob was een keer soep aan het koken.' Nog letterlijker staat het er nog leuker: 'Hij kookte een kooksel.' Daar hoor je al in dat hij iets aan het bekokstoven is. En ja hoor: hij chanteert zijn broer met een bord soep, maar hij kan dat alleen maar doen omdat Esau toch al bereid is van al die mooie dingen als dat eerstelingschap een soepje te maken. Jacob maakt misbruik van de situatie. Hij neemt zijn broer te grazen op een moment dat die zich niet goed verweren kan. In het vervolg van het verhaal zal hij hevig liegen om de eerste plaats definitief in de wacht te slepen, door Esau de zegen te ontstellen. Maar je kunt ook zeggen: omwille van de toekomst buit hij het beslissende

moment uit. Die toekomst, die hij bij Esau niet veilig acht, haalt hij naar zich toe.

Overziet hij op dat moment ook wát hij allemaal naar zich toehaalt? Wat het betekent eersteling te zijn? ‘Eerstgeboorterecht’, daar wordt het vaak mee weergegeven en daar hoor je dan allemaal réchten in, privileges. De eerste zijn, dat wil zeggen: je eigen haan koning laten kraaien, iedereen naar je pijpen kunnen laten dansen. Strepen om op te staan, een voetstuk, voorrechten. Wie weet ooit ook dat standbeeld en een praalgraf.

Maar eersteling zijn heeft weinig of niets met al dat soort rechten te maken. God heeft tegen Rebecca gezegd: ‘De eerste zal de laatste dienstbaar zijn’. Dienstbaarheid heeft weinig of niets te maken met de baas spelen, eerst komen, voordringen, je breed maken, je ellebogen gebruiken. ‘Dienstbaar’ is in onze oren een vervelend, braaf woord. Dienen klinkt slaafs. Instellingen die het woord ‘dienst’ in hun naam dragen, sociale dienst, maatschappelijke dienstverlening en Immigratie- en Naturalisatiedienst, die ontaarden op veel plaatsen en in veel gevallen in op het eigen belang gerichte instellingen, waar mensen die werkelijk aan hulp toe zijn, worden afgescheept en gekleineerd.

Op alle terreinen van het leven zijn we geneigd onze Esaukant te koesteren. We willen pakken wat we krijgen kunnen, aan niets en niemand denken en dus is onze reactie, als we horen dat de eerste de laatste zal dienen: daar is die laatste mooi klaar mee! De woorden van God tot Rebecca worden vaak misverstaan als een soort voorspelling: de eerste, Esau, wordt dienstbaar aan de laatste, Jacob.

Maar het zit anders.

De woorden van God tot Rebecca voorspellen niet het vervolg van het verhaal, ze onthullen het geheim van het eerstelingschap. De laatste die de eerste wordt, Jacob, die zal dienstbaar zijn aan de ander. Zo heeft het bijbelse Israël, de rest daaruit die naar de profeten luisterde, het verstaan, zo heeft Jezus het verstaan: eersteling zijn, dat betekent aller dienaar

zijn, knecht des Heren, geroepen mens, geen Edom, maar Adam.

Eersteling zijn, dat is ‘pijnlijk begenadigd zijn, en zoeken, nooit verzadigd zijn’.

De drager van het eerstelingschap is mens ten dienste van alle anderen. De heer wordt knecht, de verhoudingen worden omgekeerd. Dát zit allemaal in Gods woorden tot Rebecca. Daar wordt heel het bijbels programma ontvouwd, daar wordt de zin van ons leven gezocht in hoe we er kunnen zijn ten dienste van anderen, niet in de eerste plaats van onszelf.

Het vraagt nogal wat van ons, om daarin mee te hopen, te geloven, lief te hebben. Want er zijn dagen dat we onszelf wegwerpgevallen vinden, dat de moed ons ontzakt, dat we niet voelen dat er ook maar iemand om ons geeft. Wat doet het er toe, we gaan toch dood....

Aan het eind van Genesis 25 staat een ijzingwekkende zin over Esau: ‘En hij at en dronk, en hij stond op en hij ging heen; Esau verachtte het eerstelingschap.’ Hij at en dronk en stond op en ging heen. Hij laat het afweten. Hij loopt weg, de geschiedenis uit, de wereld uit. Jacob blijft achter. Ook hij zal opstaan en op weg gaan. Maar hij loopt via vele omzwervingen de wereld in, om leven en toekomst te geven aan een volk dat geen volk is, maar een broeder- en zusterschap van alle mensenkinderen.

7. Met die broeders is het goed gekomen. Lang na Jacobs list en bedrog, lang na Esau’s woede en wrok daarover, verzoenen ze zich. In de geschiedenis zal het verder gaan over Jacob en Esau – in die volgorde. En de God die vrede en gerechtigheid voor zijn mensenkinderen wil, met wiens naam wij al onze grote en goede verlangens uitdrukken, die zal genoemd worden de God van Abraham, Izaäk en Jacob. Zo zal het zijn – op één bijzonder moment na. Als lang na de verzoening tussen Jacob en Esau hun vader Izaäk sterft, ‘oud en verzadigd van dagen’, staat er (in Genesis 35:29): ‘Zij hebben hem begraven, Esau en Jacob, zijn zonen.’

Ik zie ze voor me bij het opstellen van de rouwadvertentie voor de Kanaänse Courant: 'Heden is oud en verzadigd van dagen van ons heengegaan Jitschaq ben Avraham', en dan moeten de namen van de kinderen eronder. 'Jij moet bovenaan staan,' zegt Jacob. Esau kijkt vragend. 'Ja,' zegt Jacob met een lachje, 'dat is de consequentie van heel graag eerste willen worden, dat de ander dan de laatste is. En die wordt in deze geschiedenis altijd de eerste.'

En dan zegt Esau, en wij stemmen met hem in: 'Zo moge het zijn.'